

Het uitzetten van netten voor vleermuisonderzoek, de gegevens worden meegenomen bij de voorbereidingen van de nieuwe atlas. Foto Nynke Sijtsma

MEGAPROJECT MET GEOPOLITIEKE HOBBELS

De tweede Atlas of European Mammals

Een tweede Europese zoogdieratlas (*The Atlas of European Mammals*) is in de maak en zal volgens planning in 2025 verschijnen in de vorm van een boek, 26 jaar na de eerste atlas. De tweede atlas bestrijkt een groter gebied oostwaarts. Helaas is Rusland ook nu buiten beschouwing gebleven. Naast geopolitieke zaken, moeten de nationale coördinatoren ook besluiten nemen over allerlei inhoudelijke onderwerpen.

TEKST JOHAN THISSEN EN SVETLANA MITEVA

Nederland heeft een flinke rol gehad in de eerste atlas en dat geldt ook voor de tweede atlas. Voor de eerste atlas deed het toenmalige Biogeografisch Informatiecentrum van het ministerie van LNV het beheer en de verwerking van de data. Vooral Peter Frigge en Johan Thissen konden een deel van hun arbeidstijd aan dit project besteden. Johan was de nationale coördinator voor de eerste atlas en hij deed in zijn vrije tijd ook redactie- en organisatorisch werk.

Voor de tweede atlas is een stichting onder

Nederlands recht opgericht: *the European Mammal Foundation*. De twee auteurs van dit artikel zitten in het bestuur. *The European Mammal Foundation* is statutair gevestigd in Nijmegen en houdt kantoor bij de Zoogdierverseniging.

De Zoogdierverseniging levert de data voor Nederland uit de Nationale Databank Flora en Fauna. Waarnemingen in de NDFP zijn gevalideerd en validatie is een voorwaarde voor de aanlevering aan de Europese zoogdieratlas. De nationale coördinator voor de tweede atlas is Maurice La Haye.

DE EERSTE EUROPESE ATLAS

In 1999 verscheen *The Atlas of European Mammals*. Deze eerste atlas geeft een beeld van de verspreiding van alle zoogdieren in Europa in de periode 1970 – 1998, op basis van 50x50 km-hokken. Het aanvankelijke streven was toen om heel Europa inclusief het Europese deel van de Sovjet-Unie in kaart te brengen. Dit lukte niet door gebrekkige communicatie tussen het projectteam van de atlas en de beoogde coördinatoren in de Sovjet-Unie. Het uiteenvallen van de Sovjet-Unie in 1991 en de daaraan voorafgaande onrust

in het land speelden daarbij een rol. Toen duidelijk werd dat vanuit Moskou niets te verwachten was, heeft Johan nog wel met succes contact opgenomen met de Universiteit van Kaliningrad. De kleine Russische exclave Kaliningrad, die omgeven wordt door Litouwen en Polen, is daarmee in de eerste atlas geen lacune geworden.

De atlas is beperkt tot in het wild levende zoogdieren. Waarnemingen van dieren die gehouden worden tellen niet mee. Het is niet altijd makkelijk om onderscheid te maken tussen 'in het wild levend' en 'gehouden'. Een voorbeeld is de rendierhouderij in Scandinavië. De rendieren lopen vrij rond, maar zijn wel eigendom van Sami die ze in de herfst verzamelen voor de selectie voor de slacht. Dit zijn dus gehouden rendieren. Een ander voorbeeld is onze Wet natuurbescherming die grote hoefdieren als edelhert en wild zwijn beschouwt als 'gehouden' als ze leven binnen een omrasterd gebied kleiner dan 5000 ha. Dat Nederlandse wettelijke criterium is in feite arbitrair en staat niet in de richtlijnen voor de atlas. De richtlijnen geven wel aan dat de nationale coördinatoren enige vrijheid hebben om te beslissen over gehouden of niet. Nederland mag die grens van 5000 ha dus best gebruiken bij de selectie van de Nederlandse data. Dan vallen de wisent-rasters en de twee edelhertenrasters in Noord-Brabant en Limburg af.

Waarnemingen van dieren die niet op eigen kracht een gebied hebben bereikt komen niet in de Europese atlas. De eikelmuisen die met transport vanuit Frankrijk of andere landen in Nederland terechtkomen vallen af. Maar ook op dit punt zijn er moeilijke gevallen. Een in 1993 in Noord-Holland gevangen grote rosse vleermuis kan op eigen kracht naar Nederland zijn gevlogen, maar destijds is toch besloten om deze waarneming niet in te leveren voor de Europese atlas. De recente registraties van grote rosse vleermuisen op automatische batdetectoren in Vlaanderen werpen echter toch een ander licht op de achtergrond van de waarneming in Noord-Holland in 1993.

Een waarneming van een dwaalgast die op eigen kracht gekomen is, kan wel in de Europese atlas, maar met een apart symbool op de kaart. Onderscheid tussen dwaalgast en 'geen dwaalgast' is evenwel een lastig concept. Is dispersie altijd dwalen? Hoe beoordeel je een jonge wolf, die uit zijn roedel van herkomst is gezet en daarna al honderden kilometers heeft gelopen en nog geen eigen plek heeft gevonden? In de Benelux en Duitsland wordt een wolf pas gevestigd genoemd als die tenminste een half jaar in een eigen gebied gebleven is. Met dit criterium zouden alle goudjakkalzen in Nederland als dwaalgast worden beoordeeld en dat lijkt ons wel terecht.

▲ Bosslaapmuis, september 2023, Sakar gebergte in Bulgarije. Foto Nedko Nedyalkov

DE TWEEDE EUROPESE ATLAS

Ook de tweede atlas had de ambitie om heel Europa in kaart te brengen, inclusief Rusland. Dit leek door goede medewerking van het Zoölogisch Museum van de Rijksuniversiteit van Moskou ook te lukken, maar op aandrang van Oekraïne heeft de *European Mammal Foundation* Rusland in april 2022 geschorst vanwege de oorlog. Tijdens de schorsing heeft de *European Mammal Foundation* geprobeerd om tot een vergelijk te komen, maar de oorlog ging door en in maart 2023 werd Rusland definitief uitgesloten van het project. Het Zoölogisch Museum in Moskou heeft direct na de uitsluiting aangekondigd een eigen zoogdieratlas te gaan publiceren. Hopelijk wordt hun atlas een waardig vervolg op de in 1944 verschenen zoogdierengids van de Sovjet-Unie van graaf Bobrinskij, een dissident die onder Stalin vervolgd werd. Bobrinskij overleed in december 1964, maar in 1965 verscheen een postume herziene editie van zijn gids. Zijn gids uit 1944 was een van de eerste publicaties in Europa met nauwkeurige verspreidingskaarten per soort.

Ondanks de uitsluiting van Rusland zal de tweede atlas in het oosten uitgebreider zijn met Moldavië, Oekraïne en Belarus, en bijna 1000 km verder naar het oosten reiken dan de eerste atlas. Vorig jaar hadden bijna

◀ Ognevs slaapmuis, ook muisslaper genoemd, een van de zeldzaamste zoogdieren ter wereld. Het onderzoek van die soort wordt al jaren ondersteund door de Habitatstichting en de Veldwerkgroep van de Zoogdiervereniging. Foto Nedko Nedyalkov

▲ Jonge muisslaper. Controle van honderden nestkasten, geplaatst door de Habitatstichting, liet zien hoe snel de populatie kan toenemen als de kwaliteit van de habitat verbeterd is.

Foto Nedko Nedyalkov

alle landen een voorlopige dataset voor de tweede atlas ingeleverd. De afspraak is dat ze eind dit jaar een definitieve dataset leveren. Vergelijking van de eerste atlas met proefkaarten gebaseerd op de voorlopige data voor de tweede atlas laat zien dat meerdere grote roofdieren zich uitgebreid hebben: wolf, goudjakhals, Iberische lynx,

lynx (in Duitsland) en bruine beer (in de Alpen, de Pyreneeën en Noorwegen). Ook het wild zwijn heeft zich uitgebreid, met name in Scandinavië en op de Britse eilanden. De verspreiding van kleine zoogdieren is over het algemeen weinig veranderd. Bij enkele kleine cultuurvolgers, met name eikelmuis en hamster, is wel een dramatische afname in areaal te zien.

ACTUALITEIT

Het streven van de atlas is om een zo actueel mogelijk beeld te geven van de verspreiding van de in het wild levende zoogdieren in Europa. Als de soort wel sinds 1999 is waargenomen, maar er goede evidentie is dat de soort tegenwoordig niet meer voorkomt in het betreffende 50x50 km-hok, dan moet het hok in de atlas leeg blijven. Ook dit is een lastig concept, omdat er in feite wordt gevraagd naar een vorm van bewijs dat een soort in een 50x50 km-hok niet meer voorkomt. Hoe dan ook moet vanwege deze regel kritisch gekeken worden naar hokken waar soorten, waarvan bekend is dat ze afnemen, in de laatste jaren niet meer zijn waargenomen. Denk aan eikelmuis en hamster.

HET DOMINO-EFFECT VAN DE TWEDE ATLAS

De tweede Atlas van Europese Zoogdieren is een vrijwillig samenwerkingsproject waarbij zoogdierexperts uit bijna alle Europese landen betrokken zijn. De datakwaliteit in deze landen is echter verschillend. De atlas moet gebaseerd zijn op zo veel mogelijk vergelijkbare gegevens. Daarom moest het zoogdieronderzoek in sommige landen worden ondersteund en verbeterd.

Dankzij efficiënte fondsenwerving heeft *The European Mammal Foundation* 25 projecten in 13 landen gefinancierd. De onderzoekers daar worden ondersteund om betrouwbare, actuele gegevens te kunnen leveren. De nadruk ligt op minder goed onderzochte gebieden en soorten vooral in Oost- en Zuidoost-Europa. Hier heeft het onderzoek van de zoogdierfauna een slechtere ruimtelijke dekking. De collega's daar werden ondersteund met veldwerk door Nederlandse vrijwilligers en ter beschikking gestelde apparatuur. Het ging met name om vallen van de Veldwerkgroep van de Zoogdiervereniging en via de Habitat Stichting het leveren van apparatuur en literatuur. De laatste paar jaar vinden de zomerkampen van de Veldwerkgroep stevast plaats in Zuidoost-Europa en al die waarnemingen zullen ook voor de atlas worden gebruikt. *The European Mammal Foundation* heeft ook twee bijeenkomsten met alle nationale coördinatoren georganiseerd en financieel ondersteund.

Het tweede Atlas of European Mammals-initiatief heeft het nationale zoogdieronderzoek in heel Europa een impuls gegeven en er zijn verschillende eerste of updates van nationale atlassen of online-databases in uitvoering; enkele voorbeelden zijn: Oekraïne, Rusland, Estland, Bulgarije.

JOHAN THISSEN is bioloog en senior consultant bij Thissen Fauna, bestuurslid van de European Mammal Foundation en redacteur van *Lutra*. SVETLANA MITEVA is ecooloog en werkzaam bij Stantec. Ze is bestuurslid de European Mammal Conservation, de European Mammal Foundation en de veldwerkgroep van de Zoogdiervereniging.

ZOOGDIER DIGITAAL